

Сања ПАВЛЕСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

sanja_pavleska@yahoo.com

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА КУЛТУРОЛОШКИ ОБЕЛЕЖАНИ СЕГМЕНТИ ВО ПРЕВОДОТ

Апстракт: Научната студија има за задача да ги анализира и интерпретира културолошки обележаните сегменти што се пренесуваат во преводот. Трудот настојува да ја објасни природата на термините специфични за изворната култура и начинот на кој тие обележја се интегрираат во културата на јазикот-цел. Нè интересира процесот на трансформација на ваквите елементи и нивното усогласување со нормите на јазикот на преводот. За таа цел го анализираме чешкиот роман „Воздишката на Сузана“ од Јакуба Катарпа во однос на македонскиот превод. Детектирањето на културно обележани сегменти ќе ни помогне да ја одредиме релацијата помеѓу изворниот и јазикот-цел и да ги анализираме ефектите на преводот врз културните вредности и контексти, односно да одредиме како влијае преводот на пренесувањето и интерпретацијата на културните особености од оригиналот во јазикот на преводот.

Клучни зборови: превод, еквиваленција, културолошки обележани сегменти, изворен јазик, јазик-цел.

Јазикот и културата се меѓусебно поврзани и функционираат како единствен систем, во кој значењето се создава и се толкува во рамките на одредена социокултурна заедница. Оваа нераскинлива врска е вкотвена во преведувачката дисциплина. Соодветно, идејата дека преведувачкиот процес е едноставна механичка репродукција на оригиналниот текст е одамна отфрлена. Напротив, преводот игра централна улога и претставува комплексен процес при кој јазични единици на изворниот јазик (јазикот на изворната култура) се трансформираат во јазични единици на јазикот на преводот (културата на јазикот-цел), со цел верно и соодветно да се пренесе мислата на изворниот текст во преводот. „Преведувањето е јазичен чин во кој текст од еден јазик се заменува со еквивалентен текст во друг јазик, при што заменувањето се врши во согласност со законитостите на двата јазични система.“ (Арсова-Николиќ, 1999: 121). Се истакнува таа замена

на јазични кодови, кои во себе носат одредено значењето мора соодветно да се пренесе, без да се злоупотреби или да се занемари мислата на авторот. „Значи преводот го раздвижува оригиналот, оригиналот е деканонизиран, преведувачот станува свесен за некакви недоследности, слабости, недозреаности на самите зборови во оригиналот, тој ги расцепкува, ги раскопчува и тие дозреваат навистина во послеживотот, во преживувањето на оригиналот но затоа неговиот целокупен карактер, свет како што вели Бенјамин, се губи зашто преводот го вади на видело идиоматското, вообичаеното, општоприфатеното, несветото, прозаичното. Преводот е прозаизација и тој е роб, како што вели Хегел, прозаичен роб на оригиналот.“ (Михајловски, 2008: 56). Односно, преведувачот треба да е внимателен при интегрирањето на авторската порака во преводот. Мора да е свесен за јазичните норми и правила на јазикот-цел, за да може адекватно да го долови намислениот ефект на оригиналот, со сите негови уникатни мотиви, поттикнувајќи ги истите чувства кај читателот на преводот.

Особено чувствителна категорија во преведувањето се таканаречените културолошки обележани сегменти, меѓу кои доминантно место заземаат фразеолошките изрази, како што се идиомите. Идиомите се утврдени јазични структури чие значење не може да се извлече директно од значењето на поединечните зборови. Овие јазични единици не само што носат семантичко значење, туку претставуваат и носители на културни модели, вредности и колективно искуство. Поради својата идиоматичност и културна втемеленост, тие често не поседуваат директен еквивалент во јазикот-цел, што ја усложнува преведувачката задача. Впрочем, опишуваат некоја карактеристична и културно специфична ситуација својствена за еден народ. Според тоа, оригиналниот идиом може да изостанува во јазикот на преводот, бидејќи како таков нема значење за културата на јазикот-цел. Во вакви ситуации, Питер Њумарк смета дека преведувачот треба да постигне *културна еквиваленција*, имено, „преводот се обидува да го пренесе точниот контекстуален смисол на оригиналот на таков начин што и содржината и јазикот да бидат лесно прифатливи и разбирливи за читателската публика.“¹ (Њумарк, 1988: 41). Фразеолошките изрази му даваат колоритност и сликовитост на јазикот. Нивната намера е да предизвикаат одредени чувства кај читателот и затоа е важно на ист начин да се интегрираат и во преводот. Преведувачот треба да го разбере значењето на зборовите, но, и нивната улога во културниот контекст на изворниот текст и да ја пренесе истата таа функција во културниот контекст на целниот јазик. Доколку изнаоѓањето соодветен термин со впечатливи културни елементи е невозможно, тогаш, преведувачот треба да посегне по алтернативно ре-

шение, односно, прецизно да ја опише ситуацијата користејќи различни стилски и структурни средства.

Истражувањето е спроведено со помош на контрастивна анализа на фразеолошки изрази од изворниот текст и нивните преводни еквиваленти во јазикот-цел. Корпусот го сочинуваат фразеолошки изрази што содржат изразени културни компоненти и, токму, поради специфичните обележја претставуваат преведувачки предизвик.

При анализата на примерите се осврнуваме на типот на еквиваленција според класификацијата на Бергерова (Bergerová, 2005:84), која разликува пет вида еквивалентност, и тоа:

- целосна еквивалентност – потполно усогласување на значењето, структурата и лексиката во двата јазика;
- делумна еквивалентност – изрази што се усогласени, но кај кои се забележуваат минимални разлики во однос на сликовитоста, лексичката соодветност, семантиката или функцијата;
- нулта еквивалентност – при отсуство на синонимен еквивалент во јазикот-цел, се користи описен превод;
- семантичката еквивалентност – станува збор за фразеолошки изрази што се разликуваат по форма и сликовитост, но имаат приближно исто значење и
- лажни пријатели – формално идентични изрази, но имаат различно значење.

Истовремено, се идентификува и преведувачката стратегија со која преведувачот се послужил за да ја постигне преводната еквиваленција. Станува збор за замена – одредени елементи од оригиналот се заменуваат со соодветни единици во јазикот-цел. Во случај на модификација, формата или структурата на јазичната единица се менува со цел да се зачува значењето. Буквалниот превод се користи кога се стреми кон целосно усогласување на значењето и формата. Кога, пак, во јазикот-цел не постои директен еквивалент, се применува парафраза, при што значењето се пренесува описно.

Блискоста на македонскиот и чешкиот јазик, како и нивната припадност кон словенската јазична група, овозможуваат двата јазика да делат слични културни обележја. Поради тоа, при преведување на културолошки обележаните јазични сегменти, може да се претпостави дека преведувачот во голема мера ќе успее да најде соодветен идиом во јазикот-цел, при што најчесто преовладува целосна или делумна еквиваленција.¹

¹..translation attempts to render the exact contextual meaning of the original in such a way that both content and language are readily acceptable and comprehensible to the readership. (Newmark, 1988: 41)

Со цел успешно да го спроведеме истражувањето, ќе се осврнеме на примери ексцерпирани од романот „Воздишката на Сузана“ од Јакуба Катарпа, во согласност со македонскиот превод на романот, кој е изработен од Донка Роус. Изборот на примерите се врши по пат на случајна селекција, со цел да добиеме резултати што не се под влијание на лични предрасуди или одлуки на авторот.

*Paní Augustina si **nedovede dávat pozor na pusu**. Dál před Zuzanou mluví tak, jak je zvyklá, zakáže však Zuzaně používat ta slova doma.*

(Katalpa, 2020: 63)

*Госпоѓа Аугустина **нема ѝерге на усџаџа**. И ѝонаџаму зборува ѝерге Сузана џака како џџо е навикнаџа, но и забранува на Сузана џџе зборови да џу џџџребува дома.*

(Катарпа, 2021: 64)

Во горенаведениот извадок, идиомот *nedovede dávat pozor na pusu* (букв. *не обрнува внимание на усџаџа*) има преносно значење. Се однесува на лице што зборува без размислување, без да ги контролира своите зборови. Со цел да се нагласи колоритноста на македонскиот јазик, но и да се пренесе значењето на оригиналот, како соодветен израз би требало да се искористи идиомот *нема влакна на јазикот*, но, преведувачот употребил кованица, односно, *нема ѝерге на усџаџа*. Ваквиот избор отвора прашање за мотивацијата на преведувачот. Тој можел свесно да се обидел да ја задржи лексичката компонента *усџа* од оригиналот (*pusa*), со цел да се зачува одредена семантичка и културна блискост со изворниот текст. Сепак, ваквото решение тешко може да се смета како израз што ја отсликува македонската култура, особено ако се има предвид дека именката *ѝерге* во македонската фразеологија најчесто се поврзува со *очи* (на пр. *има ѝерге ѝрег очи*), а не со *усџа*. Оттука, може да се заклучи дека во овој случај станува збор за преведувачки компромис меѓу семантичката еквиваленција и структурната блискост со оригиналот, што резултира со израз што е разбирлив, но не и целосно природен од аспект на македонската фразеолошка норма. Имено, преведувачот постигнал делумна еквиваленција по пат на замена.

V kuchyni se jich sejde pět: Paní Tomášová, Zuzanin otec, oba chlapci a Zuzana. Dort je marcipánový. Den za okny je čistý a horký; Taková radost, myslí si Zuzana, když rozbaluje dárky.

Případá si šťastná a milovaná, vlastně o nic nepřišla, čert vem školu!

(Katalpa, 2020: 123)

Во кујната се собираат петмина: госпоѓа Томашова, таткото на Сузана, двете момчиња и Сузана. Тортата е со марципан. Денот надвор е чист и жежок; каква радост, си мисли Сузана кога ги одвиткува подароците. Се изгледа среќно и сакано, всушност не изгубила ништо, **ѓавол да го носи училиштето!**

(Каталпа, 2021: 123)

Анализирајќи го извадокот, забележуваме интересен сегмент каде што културолошките црти се потенцирани. Имено, изразот *čert vem školu*, или во македонскиот превод *ѓавол да го носи училиштето*, е поговорка со силен емоционален карактер и го изразува чувството на незадоволство, лутина или фрустрација. Всушност, се толкува како клетва која подразбира желба на некој да му се случи нешто лошо или да има некоја несреќа. Терминот, *ѓавол*, има длабок корен во традицијата и културата на народите. Во многу култури *ѓаволов* и другите негативни сили играат важна улога во начинот на кој луѓето ја изразуваат својата фрустрација или протест. Со оглед на тоа што идиомот има сличен облик и во чешкиот и во македонскиот јазик, укажува на заеднички културни и традиционални корени, кои го обликуваат начинот на кој овие два народа ги изразуваат незадоволството и фрустрацијата. Постигната е делумна еквиваленција по пат на модификација.

Pije v posteli, z lehké opice se do rána vyspí. Do banky, kde pracuje, chodí s kocovinou.

Zuby nehty se drží vztahu se Zuzanou a Janem, paběrkuje, předstírá, že vše je v pořádku, a přitom v sobě krmí červa, nechutnost, která ho nutí alespoň v myšlenkách sepisovat udání.

(Katalpa, 2020: 186)

Пие во кревети, од лесној љијансијво до изујирина ќе се ојпрезни. Во бан-кајиа, каде шјо работи, оди со мамурлак.

И со заби и со нокти ја гржи врскајиа со Јан и со Сузана, се љрави дека се е во ред, а љријоа во себе храни црвец, одврајиноси шјо љо љера барем во мислијте да љишува љријава.

(Каталпа, 2021: 185-186)

Во третиот извадок наидуваме на два карактеристични изрази што отвораат интересни прашања за фразеолошката еквиваленција меѓу чешкиот и македонскиот јазик. Идиомот *zuby nehty se drží vztahu*, во македонскиот превод е пренесен како *и со заби и со нокти ја гржи врскајиа*. Овој превод е мотивиран од фактот што опишаната метафора е целосно разбирлива и природна за македонскиот читател, иако изразот во таа форма не

може да се смета за целосно востановен или закоренет во македонскиот јазик. Станува збор за преведувачка кованица, односно за приспособување на чешкиот идиом, која успешно ја пренесува семантиката – упорно и очајничко држење за некоја ситуација или врска, со вложување максимални напори, без оглед на пречките. Слична ситуација забележуваме и кај вториот идиом *v sobě krmí červa*, преведен како *во себе храни црвец*. Иако ваквата формулација не е регистрирана како стабилен идиом во македонскиот јазик, таа е семантички транспарентна и лесно разбирлива. Со помош на метафора се прикажува состојба на внатрешен немир, вина или самокритичност, при што *црвецот* симболизира деструктивни мисли и чувства што го *jagat* човекот одвнатре. И во овој случај станува збор за приспособување на чешкиот идиом во македонскиот текст, а не за директно поклопување на веќе постојни фразеолошки единици. Оттука, постоењето на овие фрази во двата јазика сведочи за постоење слична ментална слика кај двата народа, која овозможува вакви преведувачки решенија. Разбирливоста и прифатливоста на овие кованица од македонскиот читател укажуваат на блискост во начинот на концептуализација на одредени психолошки состојби, но истовремено и на активна улога на преведувачот во прилагодувањето на чешките идиоми во македонскиот јазичен и културен контекст. Тука станува збор за целосна еквиваленција со примена на буквален превод.

Měla by se stát Hanušovou ženou?

On se pro ten nápad zapálí. Kreslí si jejich budoucnost, manželství.

(Katalpa, 2020: 265)

Треба да биде жена на Хануш?

Тој се запалил за ѿаа игеја. Си ја замислува нивна ѿа иднина, нивниот брак.

(Каталпа, 2021: 263)

Во четвртиот извадок не интересира изразот *on se pro ten nápad zapálí*, (букв. *ѿој ѿо ѿаа игеја се запали*). Во македонскиот превод доаѓа до промена на збороредот, со цел мислата да се пренесе непречно, *ѿој се запалил за ѿаа игеја*, задржувајќи ги сите јазични компоненти. Кога некој *ке се запали* за нешто, тоа значи дека е многу заинтересиран, мотивиран или инспириран. Во овој контекст идејата го возбудува или го мотивира поединецот до тој степен, што тој почнува да се посветува на неа со голема енергија или страст. Метафората за *запалување* е културно-специфична, но истовремено и универзална за повеќето јазици, бидејќи огнот, како силен природен елемент, често служи за претставување силни емоции и мо-

тивации. И во чешкиот и во македонскиот јазик *зайалување*то на некогашно нешто значи дека тој се охрабрува, се инспирира и активно се посветува на тоа со голема енергија и ентузијазам. Повторно, станува збор за целосна еквиваленција која е постигната со примена на модификација.

*Nevšimne si ho, on se za ní ohlédne. Kdyby chtěl, mohl by ji mít, tím si je jistý. Zmocní se ho touha, vzpomene si na jejich schůzky. Potom se vzpamatuje. Má něco lepšího, Zuzanu. A Jana, **na krátkém vodítku**; ta blaženost, může ti nalhat, cokoliv chce.*

(Katalpa, 2020: 291)

He ĩo забележа, ĩој се сврћува. Коѳа би сакал, би можел да ја има, сићурен е во ĩоа. Го обзема коѳнеж, се сеќава на нивниѳе сосћаноѳи. Поћоа се созема.

Има неѳићо ĩоубаво, Сузана.

*А Јан **ĩо има во ĩрсћ**; ĩоа задоволсћиво, може да му кажува лаћи, колку шћо сака.*

(Каталпа, 2021: 288)

Во последниот пример ќе го анализираме идиомот *na krátkém vodítku*, (букв. *на кусо јаже*). Директното пренесување на идиомот би звучело природно и соодветно, бидејќи изразот *на кусо јаже* е често употребуван и јасно го пренесува значењето на строга контрола и ограничена слобода. Затоа, во овој случај постои соодветна и целосна еквиваленција меѓу изворниот и целниот јазик. Меѓутоа, преведувачот се одлучил за следното решение *ĩо има во ĩрсћ*, кој е помалку вообичаен во македонскиот јазик и звучи понеприродно во споредба со *ĩо има во рака*, кој е почест и појасно асоцира на контрола и моќ. Оттука, преведувачот се обидел да изнајде идиом со кој ќе ја прикаже културната обоеност на македонскиот јазик, но тој обид резултирал со помалку соодветно решение, односно, постигнал семантичка еквиваленција.

Нашата анализа ја потврди хипотезата што ја поставивме на почетокот на истражувањето. Имено, културолошки обележаните сегменти од оригиналот најчесто се пренесени со соодветни идиоми или фрази во јазикот-цел, при што преовладува употребата на целосна или на делумна еквиваленција.

Со толкување на романот „Воздишката на Сузана“ од Јакуба Калпа откривме дека културните реалности на чешкиот и македонскиот јазик се тесно поврзани и се надополнуваат. Во повеќето примери забележавме дека истите фразеолошки изрази и метафори се присутни во двата јазика, што укажува на нивната меѓусебна сличност и културна размена. Оваа комуникација на ниво на јазик и литература создава мостови што ги поврзу-

ваат традициите и вредностите на двете култури, што е особено значајно во процесот на разбирање и почитување на меѓусебните разлики. Ваквата симбиоза на култури ја збогатува нашата перцепција за светот и потврдува дека јазикот не само што служи како средство за комуникација, туку и како носител на длабоки културни врски и заемно постоење.

Користена литература

на кирилица:

- Арсова-Николиќ, Л. (1999). *Преведување теорија и практика*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Каталпа, Ј. (2021). *Воздишката на Сузана*. Превод од чешки Донка Роус. Скопје: Антолог.
- Михајловски, Д. (2008). *Под Вавилон - Задачата на преведувачот*. Второ издание. Скопје: Каприкорнус.

на латиница:

- Bergerová, H. (2005). *Einführung in die deutsche Phraseologie: Ein Reader, Aufgaben- und Übungsbuch*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, ISBN 80-7044-690-0.
- Katalpa, J. (2020). *Zuzanin dech*. Brno: Host.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall International.

Sanja PAVLESKA

INTERPRETATION OF CULTURE-SPECIFIC ITEMS IN TRANSLATION

Summary

This study aims to analyze and interpret culture-specific items in translation. In the article, we seek to explain the nature of terms specific to the source culture and how these aspects are integrated into the target language culture. It focuses on the process of transforming such elements and adapting them to the norms of the target language. To this end, we analyze the Czech novel “Suzana’s Sigh” by Jakuba Katálpa in relation to its Macedonian translation. Detecting culturally specific expressions will help us determine the relationship between the source and target language, as well as analyze the effects of translation on cultural values and contexts, i.e., how translation influences the transfer and interpretation of cultural characteristics from the source language to the target language.

Keywords: translation, culture, culture-specific items, source language, target language.